

**Özlem Deniz YILMAZ, 2009, *Türkiye
Türkçesinde Eylemsi*, TDK Yay., Ankara, 202 s.
ISBN 979-975-16-2203-7**

İbrahim Atabey*

Türkçede, fiilden geçici olarak *isim*, *sıfat* ve *zarf* oluşturma imkânı sağlayan eklerin *yapı*, *anlam* ve *işlev* özellikleri ile bunların adlandırılması, dil araştırma ve incelemelerinde önemini hep korumuştur. Elimizdeki eser, birçok yönden tartışmalı olan bu konunun farklı açılardan ortaya konulmuş olması bakımından önemlidir.

Bu eser, yazarın ifadesiyle “1997–2004 yılları arasında St. Petersburg’da yürütülen yedi yıllık doktora çalışmasının ürünlerinden biridir.”¹ (s.15). Eser, ayrıca 2006’da Rusça olarak da basılmıştır.² Ancak elimizdeki esere, Türkiye Türkçesinin ihtiyaç ve özellikleri göz önünde bulundurularak eklemeler yapıldığı belirtilmiştir (s.16).

Eserde, Türkiye Türkçesindeki “eylemi adlaştırma (eylemi adlıklaştırma, eylemsi, fiilimsi, fiil ad)” şekillerinin, Viktor G. Guzev’in Eski Anadolu Türkçesi malzemesi üzerinde geliştirdiği “ikincil temsil etme kavrayışı (ikincil hipostaz etme konsepsiyonu)”³ esasında incelendiği belirtilmiştir⁴ (s.16). İncelemenin amacı şunlardır: 1. Genel ve özel ulamlar oluşturan fiil ad şekillerinin karmaşık gramer anlamları ve görevleri ortaya konulup dil sistemindeki yeri saptanarak onların öz nitelikleri açıklığa kavuşturmak. 2. İkincil temsil etme kavrayışını Türkiye Türkçesi malzemesine uygulamak suretiyle mükemmelleştirmek. 3. Türkiye Türkçesindeki fiil ad şekillerinin uzman ve öğrenciler tarafından kolay anlaşılmasını, yabancılar tarafından da kolay öğrenilmesini sağlamak (s.16).

Eser; “İçindekiler” (s.7–9), “İşaret ve Kısaltmalar” (s.11), “Taranan Eser Adları Kısaltmaları” (s.13–14), “Ön Söz” (s.15–17) bölümleriyle başlamıştır ve “Giriş: Fiil Ad Şekillerini Yorumlama İlkeleri Üzerine” (s.19–52) başlığıyla konuya girmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., ÇTLE Böl. Öğretim Üyesi. Elmek: iatabey@gazi.edu.tr

1 Doktora tezi: *Kategoriya nominalizatsii deystviya v sovremennom turetskom yazıke* (Çağdaş Türkiye Türkçesinde Eylemi Adlaştırma Ulamı), Sankt-Peterburg, 2004, 134 s., Sankt-Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet.

2 *Kategoriya nominalizatsii deystviya v turetskom yazıke* (Türkiye Türkçesinde Eylemi Adlaştırma Ulamı), Sankt-Peterburg, İzdatel’stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2006, 219 s.

3 **ikincil temsil etme kavrayışı**: “Gösterge”nin asıl işlevi, bir “bildiri”yi, bir düşünme içeriğini temsil etmektir. “Dil göstergesi de aynı niteliğe sahiptir. Dilin asıl işlevi, bir bildiriyi iletme (Ayrıntılı bilgi için s.39–49 arasına bk.).

4 İkincil temsil etme kavrayışı; *Eski Anadolu Türkçesi* (V. G. Guzev), *Eski Türkçe ve Eski Uygurca* (N. N. Telitsin), *Çağdaş Özbekçe* (M. Ş. Mamatov) ve *Kumukça* (N. E. Gadjahmedov) malzemesine uygulanmıştır (s.16).

Bu bölümdeki “Dile İşlevsel Yaklaşım” (s.19–24) bölümünde dil inceleme yöntemleri hakkında bilgi verilmiş ve işlevsel yaklaşım açıklanmıştır. “İlgili Kavram ve Terimler” (s.24–39) başlığı altında dil ve dil incelemeleriyle ilgili birçok terimin açıklaması yapılmıştır. “İkincil Temsil Etme Kavrayışı” (s.39–49) başlığında, eserin konuyu inceleme yönteminin açıklandığı görülmektedir. “Eylemi Adlaştırma Ulamının Fiil Çekimleme Düzenindeki Yeri” (s.49–52) bölümünde de Türkçede fiilin *çatı*, *statü*, *görünümlük (aspektüel)*, *yüklemlik* ve *eylemi adlaştırma* olarak beş *ulam* (sınıf, kategori) içinde çekimlendiği belirtilmiş ve özellikle “eylemi adlaştırma” üzerinde durulmuştur. Fiilden *ad türetme*, *sıfat fiil*, *zarf fiil* ve *isim fiil* oluşturma arasındaki tanım, değerlendirme, farklılık ve karışıklığına getirilen çözüme dikkat edilmelidir (s.50). Burada da belirtildiği gibi, fiilin adlaştırılması, *kelime türetmeye* değil, *fiil çekimine* girer. Dolayısıyla *fiilden türemiş adlar*, fiile bağlı *hâl ekini* istemezken *sıfat fiil*, *zarf fiil* ve *isim fiiller* herhangi bir fiilden farkı olmaksızın *hâl eki* alabilmektedir. Ayrıca adlaştırılmış fiiller *çatı* ekleriyle de kullanılabilen, fiilden türetilmiş adlar için bu mümkün olmamaktadır.

Bu bölümde ele alınarak kesin hüküm verilen, Türk dil bilgisinin kangren hâlini almış önemli konularından biri de adlaştırılmış fiillerin bulunduğu yapıların *yan cümle* olup olmadığı sorunudur. Yazar, birçok araştırmacıyı ve kendi araştırmasını tanık göstererek bu yapıların *yan cümle* olmadığını, *cümle içinde* herhangi bir öğeden farkının bulunmadığını örneklerle ortaya koymuştur (s.36–38). Bizce de doğrusu budur.

Eser, yukarıda bahsedilen “Giriş” bölümünden sonra dört bölüme ayrılmıştır:

I. Bölüm: Eylemlilik (Fiilin İsimli Şekli) (s.53–65):

Bu bölümde *-mE*, *-mEk*, *-İş* ekleriyle yapılan fiil isimlerinin (isim fiillerin) anlam, işlev, görev ve kullanım özellikleri üzerinde durulmuş ve bu ekler *-mEklik* de dâhil edilmiştir (s.53). Ancak *-mEklik* ekinin seyrek, verimsiz kullanımı olduğu (s.53) belirtilmekle birlikte işlek olduğu da söylenmiştir (s.63,175). Türkiye Türkçesinde *-mEklik* ekinin kullanımı işlek değildir, günümüzde hemen hemen görülmez. Nitekim örnek cümleler de sınırlı sayıda eserden alınmıştır (s.63–64) ve yazarların üsluplarıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir.

Bölümün sonunda ele alınan ve “eylemliksi oluşumlar” olarak adlandırılan *-mİşlik*, *-rlik*, *-mEzlik* eklerinin kullanıldığı yapılar yazarın da belirttiği gibi “eylemlilik” özelliği taşımaz (s.64–65); ancak *-rlik* ekinin kullanıldığı örnek gösterilmese de olumsuz için örnek verilmiştir: *barışmazlık*.

“II. Bölüm: İsimli-Sıfatı Şekil” (s.66–81):

Bu bölümde *sıfat fiil ekleri* ile oluşturulan geçici sıfatların kullanım özellikleri üzerinde durulmuş ve yedi farklı anlam, işlev ve görevde kullanıldıkları

belirlenmiştir. Özellikleri incelenen ekler şunlardır: -DİK, -EcEk, -Esİ,

“III. Bölüm: Ortaç (Fiilin Sıfatsı Şekli)” (s.82–87):

Bu bölümde -mİş, -r/-Er, -mEz, -En eklerinin kullanım özellikleri üzerinde durulmuştur. Burada dikkati çeken konu, II. ve III. bölümlerde “isimsi-sıfatsı şekil” ile “ortaç”ın birbirinden ayrılmış olmasıdır. Yazar özellikle bu ayrıma dikkat çekmiş olmakla birlikte, genel olarak Türkçenin dil bilgisi araştırmalarında iki gruptaki ekin kullanıldığı yapılar “sıfat fiil/ortaç” içinde gösterildiğinden konunun daha fazla inceleme, araştırma, değerlendirme ve örneklemeye ihtiyacının olduğu görülmektedir.

“IV. Bölüm: Ulaç (Fiilin Zarfsı Şekli)” (s.88–167):

Yazar bu bölümde, ulaçların Türkçede “bitimsiz”, “kişi anlam birimciğine sahip olmayan” yapılar olarak değerlendirildiğini, ama “bitimli” ve kişilerin gösterildiği cümlelerin de bulunduğunu belirtmiştir.⁵

“Fiilin zarfsı şekli” bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bilinen “ulaç” eklerinin dışında; Türkçede sonradan ortaya çıktığını, kalıplaştığını gördüğümüz “ulaç” işlevindeki yapıların da *anlam*, *işlev* ve *yapı* bakımından değerlendirilmiş olması önemlidir. Bunlara *-Ecek biçimde*, *-mEsİ kadar*, *-mEktE iken* vb. yapılar örnek olarak verilebilir.

Eserde ayrıca “Son söz” (s.169–172), “Sonuç” (s.172–173), “Notlar” (s.174–177), “Kaynakça” (s.178–187), “Dil bilimi ve dil bilgisi terimleri karşılıkları” (s.188–195), “Dizin” (s.196–202) bölümleri yer almaktadır.

Yazar; bu çalışmayla Türk dillerindeki fiil ad şekillerinin kelime çekimi sahasına ait olduğunu, Türkiye Türkçesinin fiili adlaştırmada eylemlik, isimsi-sıfatsı şekil, ortaç, ulaç ve çeşitli çekimlenen, çekimlenmeyen, bitimsiz (infinit) ve bitimli (finit) belirteç şekillerinin kullanıldığını ortaya koymuştur.

5 Şu cümleler örnek olarak verilmiştir: “İki adım gittim gitmedim, baktım sokağın ucunda Kara.”; “Hızlı gitsek yetişiriz.”; “Gelirsen görürsün.” (s.89–90). Konuyla ilgili olarak bk. Karahan, Leyla, 1994, “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili*, 516, Aralık: 471–474.